

Branislav Janković

Suze
SVETOG
NIKOLE

■ Laguna ■

Copyright ©2013, Branislav Janković
Copyright © ovog izdanja 2013, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*More od molitvi
Selo od grehova
Ljudi od anđela*

21. maj 2013.

Noć ga je pratila dok je sigurnim korakom išao ka selu čija su se svetla nazirala u daljini, slična vučjim očima u mraku. Bosa stopala, poput mornarskih, prosjačkih – poput... apostolskih?! – neustrašivo su gazila po trnju i kamenju. Na desnom ramenu nosio je torbu od vlati morske trave i kose sirena, uhvaćenih na prevaru, pevanjem liturgija. Levo rame bilo mu je malo spušteno, kao da neko sedi na njemu: anđeo, muka, gavran... galeb?! Bela haljina razbijala je mrak ispunjen vriskom noćnih stvorova i šuštanjem ježeva. Nije zastajkivao, žurio je da što pre stigne tamo kuda je pošao. Ponekad bi podigao pogled ka zvezdama, osluškujući vetar koji mu je donosio vesti od Velikog medveda, onog koji osvetljava vodene puteve.

Došao je sa brodova. Nosio je mirise riba, maslina, tamjana i baruta.

Staro drveće, ono čije se korenje protezalo kilometrima pod zemljom, svedočeci o besmrtnosti, tiho je zašuštalo pozdravljajući ga. Zastao je, blago se naklonio odajući

poštovanje i nastavio da hoda. Svaki korak bio mu je obeležen lavežom lasica koje su jedine mogle da ga vide. Razlog njegovog prvog dolaska u Studenac još uvek se prepričavao.

Devedeset godina je prošlo od njegove poslednje posete selu. Vratio se da uzme preostali list jednog dnevnika, sakriven na mestu koje čuvaju mrtvi. Morao je da ga nađe jer je zlo opet bilo blizu, a taj dnevnik, ispisan ružnim rukopisom na francuskom jeziku, bio je čarolija u borbi protiv nečastivog.

Ostavlajući šumu za sobom, uputio se preko tame livada ka seoskom groblju. Duhovi su ga pozdravili dižući svoje avetinjske ruke ili tek klimajući glavama.

– Dugo te nije bilo – šaputali su izazivajući povijanje trave, dok su slepi miševi radoznalo proletali oko njih. – Dobro došao, Sveti Nikola.

Prolazio je kroz bleđa obličja idući ka jednom grobu. Posebnom. Kameni krst, na kojem su slova pokojnikovog imena bila poprilično očuvana, stajao je poput simbola pobeđe: teške i krvave, ali ipak pobeđe. One koja se ne zaboravlja, jer bila je najveća. One, iznad koje nije stajalo ništa: ni zastava, ni pesma, ni... Nebo.

Sa lakoćom svojstvenom jakim i žilavim starcima, pomerio je kameni krst i golim rukama počeo da kopa. Skutovi su mu se zaprljali, ali grabeci meku zemlju on nije mario za to. Ono što je tražio nalazilo se u sanduku pokojnika. Mrak pod škrtim mesecom narušavale su bele kosti, obučene u mornarski kaput izjeden crvima, vlagom i vremenom. Brojne medalje na reverima veselo su zazveckale podsećajući na kucanje čaša među prijateljima. Između mrtvih prstiju, sklopljenih na sredini grudi, stajao je papir,

čitav i neoštećen. Poslednji list dnevnika. Kosti šake same su se otvorile dozvoljavajući svecu da ga uzme.

Blagosiljao je skelet, spustio poklopac ćivota i izašao iz rake. Sve je vratio na mesto, utabao zemlju stopalima i pošao ka kući čoveka čiji je grob otkopavao. Tamo će sastaviti sakupljene delove hronike sreće i nesreće sela Studenca.

Sela koje je zaustavilo horde pakla.

Morao je da upotrebi obe ruke da odškrine vrata trošne kućice. Kao da ih je neko zakucao za dovratnik, i to onim velikim klincima kojima se spajaju grede, pa se činilo da je lakše polomiti daske nego razmaknuti vratnice. Nisu bila zaključana, ali ih je neka sila svom snagom gurala iznutra ne dajući mu da uđe. Sila zvana zaborav.

„Sećanje je kratko, zaborav je večan. Zato je i jači“, pomislio je i ramenom jako pritisnuo vrata. Glasno su zaškripala i popustila pred svečevom snagom. Uleteo je unutra.

Čim je zakoračio u unutrašnjost kuće, iz torbe je izvukao šibice i pod slabom svetlošću upaljenog palidrvca pogledom preleteo po sobi tražeći fenjer. Ovaj je, dok ga je drmao, proveravajući ima li još petroleja, zvučao kao gotovo do kraja ispijena flaša rakije: neveselo i razočaravajuće. Od sjaja upaljenog fitilja zatrepao je i okrenuo glavu. Dok su mu se oči navikavale na svetlost, drevne senke počele su da izranjaju sa senovitih mesta i igraju po zidovima pozdravljajući ga. Stvorenja, kojih ima po mračnim uglovima svake kuće, počela su da razbijaju godinama nakupljanu tišinu. Šapati su ispunili sobu.

Svetac je podigao prevrnutu stolicu i seo za sto čije su nogare i dalje čvrsto stajale na hladnoj zemlji. Sa ramena je skinuo torbu i izvadio sve sakupljene stranice dnevnika. Na tren je zažmurio očekujući nekog, a onda je otvorio oči.

Tik ispred njegovog lica stajala je senka onog s kojim je pre skoro jednog veka napravio dogovor.

– Čemu to, svetitelju? – upitao ga je duh pokojnika, iz čije je šake uzeo poslednji list, mrtvim očima pokazujući na papire. – Čemu posle toliko godina?

– Trebaće. Đavoli opet dolaze.

– Ako dođu, mi ih čekamo. Kao što smo ih jednom sačekali... i pobedili.

– Ne smeju na selo, udariće na gradove – rekao je Sveti Nikola i zadržtao. – Mnogo grehova se nakupilo.

Duh se grohotom nasmejao.

– Misliš da će im dnevnik pomoći da pobede đavole?

– I oni su me prizvali, Gmitre. Kao i ti nekad.

– Prizvali te svojim životima?

Svetac je ćutao.

U trenutku smrti Gmitar je, te 1923. godine, prizvao sveca i dao mu svoja sećanja, telo i lice, kumeći ga da pomogne selu. Bilo je to sve što je imao kod sebe. Ostalo je davno podelio.

Senke koje znaju prošlost i budućnost počele su da pričaju, a gost ih je slušao i spajao stranice dnevnika dok su mu suze kvasile dugu bradu. Tragovi blata sa njegovih prstiju ostajali su na požutelim papirima.

Kada ih je spojio, koristeći kao iglu riblju kost u koju je bio uđenut nevidljivi konac, počeo je da čita ono što je napisao pre devedeset godina. Tuđim prstima. Prstima mrtvog čoveka.

Prolog

U svoje selo Studenac, malo iznad Žitorađe, na putu prema Dubovu i nadalje Žitnom Potoku, Gmitar Milošević se vratio na svoj trideset treći rođendan, baš pred letnjeg Svetog Nikolu Čudotvorca. Preko desnog obraza imao je ožiljak koji mu je ružio lepo i mirno lice. Visoko čelo ispresecano borama pokazivalo je više godina nego što je imao. Koža mu je od soli i vetra postala deblja i na nekim mestima posuta pegama koje nije imao pre susreta sa Mediteranom. Levi rever kratkog mornarskog kaputa krasilo mu je pregršt medalja. Ličio je na božjaka, prosjaka bez igde ičega koji je možda nosio boga u džepu. Brada, nalik strnjiki, krvnički ga je svrbela.

Vođen lošim snovima, nedeljama je cvokotao po morima, drhtao na drumovima i strahovao po prugama, da bi se te večeri našao na brdu sa kojeg se videlo selo.

Sumrak je tog dana bio obeležen čudnim znacima na nebu, kao da je nebeski slikar pomešao sve boje i prosuo ih, a one poput živih stvorova napravile figure. Preplitale

su se, ljubile ili svađale, tukle ili milovale, zavisno od toga koji vetar ih je nosio. Jata ptica uletala su u šarene oblike i lomila ih ne dozvoljavajući im da sakriju crveno, zalazeće sunce. Oni koji su znali da čitaju nebeske znake rekli bi da se sprema nešto veliko i loše.

Sklanjajući pogled sa izmazanog horizonta, Gmitar je pogledao mesto u kome se rodio i neobjašnjivi osećaj, najbliži strahu, ukrao mu je otkucaj srca koje je udarilo uprazno. Odjeknulo je poput zvona, terajući ga da čvrsto pritisne uši zbog buke u grudima. Nije osećao radost što se vratio. Divni prizori detinjstva stotinama puta su ga spasavali od prizora strahota i sećanje na Studenac davalo mu je snage da izdrži ono što mu je rat doneo. Međutim, nije mu se dopadao razlog povratka, pa se mrštio znajući da će naredni dani doneti odgovor na njegove košmare.

Iznad sela se širila Pasjača, planina vila i pećina prepunih svakojakog blaga zbog kojeg čovek najčešće izgubi glavu. Ili dušu. Ličila je na zaspalog diva koji je zagrlio selo štiteći ga od oluja, divljih pčela sa jugozapada i mutnih poplava sa severa.

– Planina koje se treba kloniti ako joj niste prijatelj – govorili su meštani retkim, uglavnom zalutalim putnicima. – Tu vukovi pričaju ljudskim glasovima.

Vijugava traka prašnjavog puta, kao nemarno bačen konopac, prolazila je kroz naselje i nestajala iza narednog, najvišeg brda u kraju, odakle su se u vedrim noćima videla plinska svetla Niša. Ostali putevi, koji su poput paukovih niti presecali pejzaž, nikuda nisu vodili. Nestajali su iznenada, kao da su se strmoglavljivali u zemlju.

Vrhovi visokih, tankih topola, poređani kao istrošeni zubi u donjoj vilici, zaverenički nagnuti jedni prema drugima, zatvarali su horizont prema selima ka jugu.

I pored novih kuća, Gmitru se činilo da se selo smanjilo; kao da se skupilo od nekog neobjašnjivog straha, pa su krovovi delovali ranjivo spram ogromnog, oslikanog neba čije je šarene boje već ujedala nijansa crne. Studenac je vrištao, ali seljaci nisu čuli niti videli zlo koje se nadnelo nad njim. Gmitar je ugledao prisustvo nečeg što je lebdelo nad krovovima, preteći da ih prekrije sivom koprenom. Protrljao je oči nadajući se da će je isterati iz pogleda, ali je ona bila tu, okačena u levom gornjem uglu slike, pa mu je vid bio zamućen kao da je gledao pod vodom ili plakao. Prljavoružičasto nebo ličilo je na nabrekli stomak žene koja svakog trenutka treba da se porodi. Žene koja je vrištala. Ne od bola, već od saznanja šta će roditi.

Tokom godina odsustvovanja Gmitar nije često dobio vesti iz sela, ali je znao da su Veliki rat, Toplički ustanak i bolesti uzeli danak i u njegovom zavičaju. Jedino mu je vetar, isti onaj koji ga je sada vratio nazad, dolazio i pričao o događajima u Studencu. Češće o smrti i sahranama, poslednjim rečima i neostvarenim snovima zaustavljenim na samrtnoj postelji, a ređe o svadbama, vašarima ili rođenjima.

Mnoga ognjišta su se ugasila, a verige slomljenih kazana tupo bi odjeknule padajući u hladan pepeo i iscrtavajući likove izgubljenih porodica. Vojnik, čija je zmija čuvarkuća zaplakala prateći ga pri odlasku u rat, znao je da se neće vratiti. Brojne familije su nestale jer su im dobre zmije isplakale sve suze.

Gmitrova kuća, izdvojena od ostalih, sa čvrsto zatvorenim drvenim kopcima na prozorima, delovala je usamljeno i neveselo: kao kišobran zaboravljen na nekoj železničkoj stanici, sa vozovima punim tužnih ljudi koje je sretao širom Evrope. Stajala je sama, bez nade da će joj neko otvoriti vrata i poljubiti prag. Oko nje su nikle divlje jabuke, a trave puzavice dale su drvenim stubovima terase zelenu boju bezrepnih guštera. Bagremovi, kojih nije bilo kada je krenuo, natkrivali su kapiju praveći tunel od ulaza u dvorište skoro do same kuće. Neraskršeni trnoviti kupinjaci opkolili su štalu i svinjac. Gnezdo rode na odžaku izmamilo mu je osmeh. U vazduhu se osećao miris stajskog đubriva.

Leteo je pogledom po selu, češće se mršteći nego osmehujući. Na konopcima razapetim između dugačkih motki i drveća visile su, poput barjaka, košulje, krpe i pelene.

– Dobro je, vojnici se i dalje rađaju – rekao je salutirajući.

Ne skidajući pogled sa krovova, seo je pored puta da odmori bolesnu nogu, pogođenu šrapnelom nemačkog torpeda koji mu je uništio prvi brod. Iz torbe je izvadio ostatke hleba koji je danima bio u njegovom mornarskom rancu. Mrveći ga, šaputao je molitvu za dobrodošlicu putnicima koju je naučio od svoje babe.

Reči su tekle terajući sunce da zastane dok se molitva ne izgovori do kraja, jer dnevni gost nije isto što i noćni. Ni molitve nisu iste: dnevna širom otvara vrata, a noćna ih samo odškrine.

* * *

Niko nije saznao gde je Gmitar bio tih pet godina od kraja rata. Ljudi koji su ga navodno sreli pričali su da je bio

prepun odlikovanja za hrabrost i zasluge, što francuskih, što srpskih. Da ima Legiju časti koju dobijaju samo najveći junaci. Pričali su, a svi su znali da lažu i izmišljaju.

– U grudi da mu pucate, ne biste ga ubili od onog silnog gvožđa – govorili su hvaleći se da ga poznaju. – Isti je, ništa se nije promenio. Mršav i krakat kao motka za veš, a ona njegova kosa po kojoj su Miloševići poznati, prešla mu je preko ušiju, pa kao da je slamaricu stavio na glavu.

Neki iz velikih gradova, koji su o praznicima i zadušnicama dolazili kod rodbine u selo, pričali su da je samom kralju Peri bio savetnik po pitanjima mornarice, da je čak i admiral postao. A oni koji su ih slušali, a nikada ni brod ni more nisu videli, samo su klimali glavama. Iznenadeno, ali ne i oduševljeno jer seljake iz Studenca ništa nije moglo oduševiti. Možda ako selom poteče Reka života ili sunce padne na zemlju.

Pričalo se da se posle rata Gmitar skitao Evropom dok nije potrošio sve pare koje je zaradio kao vojnik u francuskoj mornarici. Oni koji su znali jezik ptica tvrdili su da su ga laste videle kako u nekom cirkusu zabavlja narod pokazujući svoje tetovaže. Ptice su pričale čudnu stvar o tom cirkusu: da ga vodi sam anđeo koji kruži planetom i zabavlja ljude deleći sreću i radost, ali Studenčani su znali da se anđeli, za razliku od đavola, ne šetaju svetom, pa im nisu verovali.

Na levoj mišici Gmitar je imao sliku crne devojke sa južnih mora, a na desnoj jedrenjak. Na podlakticama su mu bili iscrtani talasi, ribe i morske struje te nikada nije mogao da zaluta na moru. Samo je trebalo da pogleda u svoje ruke i odmah bi znao gde se nalazi i kuda plovi.

Posle rata Gmitar je začutao zgrožen svetom koji je postao mesto strahota, bezbožništva i tutnjave topova. Govorio je samo kada mora.

„Ono što hoću da kažem, napisaću“, mislio je. „Na francuskom, da doskočim đavolima. Težak je jezik, pa ga nikada nisu naučili.“

Gmitar se plašio đavola, njihovih poganluka i lukavština. Da mu nečisti ne bi ušli u pamet i saznali šta misli, na francuskom je i razmišljao. Ali sanjao je na srpskom. Zato se i plašio snova. Ponekad bi noću vezivao usta maramom punom soli da ne bi pričao u snu i prizvao demone. Ujutru bi se budio sa natečenim usnama i izbeljenim zubima.

Počeo je da piše čim se rat završio, a on se sa vrećom punom para obreo u Marseju sišavši sa broda na kojem je dve godine života proveo kao vojnik francuske ratne mornarice. Pola zarađenih para podelio je onima koji su u ratu ostali bez ruku ili nogu. Nije žalio svoj teško zarađeni novac.

– Hvala ti, bože, što ja nisam ostao bez ruke, pa da moram da prosim. Njima novac treba više nego meni – govorio je Gmitar stavljajući novčiće na ispružene dlane nekada ponosnih ratnika. Drugu polovinu dao je prostitutkama. Da kupe sapune od lavande na koju je mirisao ceo grad.

Kako bi koju svesku popunio svojim ružnim rukopisom, tako bi je bacao i započinjao novu. Njegov otac učitelj Lane naučio ga je da piše već sa pet godina, a kada je Lane prerano umro, seljaci su dolazili kod Gmitra da im čita pisma, poruke sreskog načelnika i pozive na sud. Ponekad bi im pisao tužbe i žalbe, a jednom je i jedno ljubavno pismo izašlo iz njegovih slova.

Osećao je reči pod prstima: kao hrapavu koru drveta, kao glatku kožu crnkinja, kao sopstvene ožiljke. Nekad bi ga opekle, drugi put bi se naježio od njihove hladnoće. Ponekad su ga smirivale i prijale njegovim jagodicama.

Opisivao je ljude koje je sretao i crne žene sa kojima je spavao. Čudio se dalekim zemljama i njihovim oporim vinima. Besno je precrtavao prazne delove svojih pijanih noći. Listovi koje je ispisivao ploveći imali su oblik talasa i bili su naborani kao karneri na ženskim suknjama. Gorčine mučnih dana poveravao je papiru, jer jedino je tako mogao da se bori sa njima i učini da nestanu. Čak su mu i snovi, uglavnom košmari, postali sastavni deo svezaka, pa nije znao da li uopšte da ih upisuje u svoj dnevnik ili da sačeka da ih dan razveje. Sa dolaskom noćnih mora, shvatio je da san i nije baš tako dobro прибежиште: utvare koje su živele u mraku bile su strašnije od onih u koje je gledao otvorenih očiju.

Mastiljavom olovkom ispisivao je stranice svog života, pa mu je jezik stalno bio tamnoplav, kao more pred oluju, kada se namreška i pokaže boju svog večno gladnog ždrebla. Dnevnici rasejani iza njegovih leđa tačno su pokazivali kuda se kretao, pa se od njihovih listova mogla napraviti dugačka bela traka njegovih lutanja.

„Ako sam nekom potreban, neka samo prati priče na francuskom, napisane ružnim rukopisom“, mislio je posmatrajući hrpu ispisanog papira na stolu, spremnu za bacanje.

U nedeljama pred povratak, rodni Studenac je počeo da zove Gmitra. U snu. Nekoliko noći zaredom budio se sav moker od znoja. Ustajući sa kreveta dolazio je do prozora i gledao u more Marsejske luke, a vetar sa njegove

Pasjače donosio mu je glasove koji nisu bili ni nežni ni opojni. Bili su to krici.

– Doći ću, doći ću! – vikao je prema pučini, šaljući poruku vetru u nadi da će je odneti. – Siroto moje selo.

Žena koja je do tog trenutka spavala probudila bi se uplašena vikom, tresući se od straha.

Noćima je sanjao jedan san i uvek se budio na istom mestu: uhvatili se neki đavoli u kolo, pa igraju oko sela, a on prolazi između njih i gleda im u lica. A sva su mu poznata i kao da ih je već negde sreo. Upiljio bi se u njih pokušavajući da se seti ko su. Kada bi otvorio usta da progovori probudio bi se.

Znao je šta znače ti snovi.

„Vreme je za povratak kući, vuče me neka nesreća tamo“, razmišljao je puneći svoj mornarski ranac, dok je crnkinja sa kojom je živio ležala u krevetu i dalje drhteći zbog naglo prekinutog sna. Noćima ju je budio vičući na svom jeziku koji nije mogla da nauči. Ništa nije razumela, ali znala je da su reči koje je njen čovek upućivao pučini bile strašne. Plakao je i čupao kosu, pa je i ona plakala misleći da ako neko tako jak kao Serbo plače, ko je ona da ostane hladnog srca.

„Crnkinje sanjaju lepe snove“, mislio je Gmitar posmatrajući je dok je rukom otirala suze sa lica. „Od njihovih đavoli beže.“

Ništa joj nije rekao dok je punio svoj mornarski ranac, samo joj je pomirisao međunožje i izašao u noć. Gmitar se nikada nije okretao, pa nije ni ovog puta. Vrata male sobe u kojoj je živio zatvorio je za sobom dok su jecaji čokoladne lepotice odzvanjali, kao rikošet udarajući po

zidovima hodnika koji ga je vodio na ulicu, preteći da ga pogode. Hrpu ispisanog papira počeo je da baca iza sebe.

U nozdrvama je i dalje nosio miris žene koji je svojom oporošću prkosio onima na koje je nailazio vraćajući se kući. Bila je to svojevrsna zaštita, čin protiv uroka. On sam, smrdeo je na prošlost.

* * *

Kada je istrošio sav hleb, Gmitar je ustao i trljajući levu nogu krenuo da zaobiđe onih sedamdesetak kuća koliko je selo imalo. Nije želeo da ga iko vidi, još ne. Put ga je vodio ka groblju koje se povećalo, osvojivši livadu na kojoj se nalazilo, pa je počelo da napada i šumu u blizini. Zgusnuti spomenici gušili su jedni druge. Počeo je da ispravlja krstove, koje su iskrivili vetrovi i duhovi, čitajući imena. Voleo je groblja; mrtvi nisu pričali.

„Koliko neuspelih uskrsnuća“, pomislio je nasmejavši se svojim bezbožničkim mislima.

Pronašavši svoj grob, prekrstio se i poljubio kameni krst. Slova njegovog imena već su izbledela. Vidno razočaran, primetio je da ga je trava pojela. Nije imao nikoga da zajedno sa njim iskopa sahranjene stvari, zapali ih i vrati ga među ljude. I dalje je bio živi mrtvac.

Stari paganski običaj imitacije sahrane da bi se prevarila smrt obavili su poput njega još neki Studenčani koji su krenuli u rat i on je bio siguran da su svi oni preživeli i vratili se kućama.

Preko krsta je prosuo malo francuske jabukovače, koja mu je nekim čudom ostala u čturići preživевši putovanje, i psujući rat popišao se preko groba uzduž i popreko.